

SERAMİK
ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ
THE JOURNAL
OF CERAMIC RESEARCH

Geliş Tarihi / Received : 08.11.2023
Kabul Tarihi / Accepted: 11.12.2023
Yayın Tarihi / Published: 31.12.2023
Araştırma Makalesi / Research Article
DOI: 10.55061/srmka.1387657

Makale Künyesi / Citation: Sarıaltun, S., Fidan, M. E. & Ağaç, S. (2023). Bahçelievler Yerleşmesi Neolitik Çanak Çömleğinde Uygulanan Bezeme ve Kazı Tekniklerin Değerlendirilmesi, SRMKA 5, 1-30.

BAHÇELİEVLER YERLEŞMESİ NEOLİTİK ÇANAK ÇÖMLEĞİNDE UYGULANAN BEZEME VE KAZI TEKNİKLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

*ASSESSMENT OF THE DECORATION AND INCISION TECHNIQUES
PRACTISED ON THE NEOLITHIC POTTERY FROM BAHÇELİEVLER
SETTLEMENT*

Savaş SARIALTUN*

Mustafa Erkan FİDAN**

Sümeyya AĞAÇ***

Özet

Bu makaleyle, ilk olarak MÖ 7100/7000-6000 yılları arasında iskân edilmiş Bilecik Bahçelievler yerleşmesinde bulunan Fikirtepe Kültürü çanak çömleğinin genel hatları çizilmektedir. Sonrasında ise Bahçelievler çanak çömleği üzerine işlenen bezemeler hem tipolojik ve çeşitlilik hem de yapım tekniği ve çizgi nitelikleri ile anlamları ortaya konmaktadır. Bu aşamadan sonra özellikle değerlendirme başlığı altında çizgilerin teknik ve karakter analiziyle antropolojik ve sanatsal anlamları tartışılmaktadır. Ayrıca bu makaleyle, Fikirtepe Kültürü'ne ait bezeme adlandırmasındaki karmaşayı kısmen de olsa gidermek ve söz konusu bezeme için belirli bir standart oluşturmak için Bahçelievler Neolitik yerleşmesinde bulunan çanak çömlek üzerindeki bezemeler sınıflanarak, motifler tek tek adlandırılmıştır. Bugünkü verilerimizle, Batı Anadolu'nun en eski çanak çömleğini barındıran Bahçelievler Yerleşmesi'nde, yerleşmenin 8 ve 7. tabakasında bulunan az sayıdaki ilk çanak çömlek örnekleri bazı gelişkin özellikler göstermesine rağmen hiç bezeme içermez. MÖ 6600-6500 arasına tarihlenen yerleşmenin 6. tabakasında ise çanak çömlek üzerinde bezeme işlenmeye başlamış ve sonrasında giderek yoğunlaşmıştır. Hem Bahçelievler'in erken tarihleri hem de yerleşmenin ilerleyen tabakalarında ortaya konan bezeme çeşitliliğinin standart Fikirtepe Kültürü'ne ait yerleşmelerden fazla olduğu düşünüldüğünde, böylesine bir durum, Fikirtepe Kültürü'nün ya da Fikirtepe çanak çömlek

* Dr. Öğr. Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Müzecilik Bölümü, Çanakkale, TÜRKİYE, E-posta: savassarialtun@gmail.com, Orcid ID: 0000-0003-4190-3727

** Prof. Dr., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Bilecik, TÜRKİYE, E-posta: erkanfidan@gmail.com, Orcid ID: 0000-0002-6777-927X

*** Arkeolog, Çanakkale, TÜRKİYE, E-posta: sumeyyagac@gmail.com, Orcid ID: 0009-0009-8367-6041

özelliklerinin başlangıcı ve gelişimi ile ilgili Bahçelievler yerleşmesini bölgede anahtar bir yerleşme konumuna getirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Neolitik, Çanak Çömlek, Bezeme, Fikirtepe, Bahçelievler

Abstract

This study aims to reveal the general lines of Fikirtepe Culture pottery found in Bahçelievler settlement of Bilecik province, which was first settled between 7100/7000-6000 BC. Afterwards, the decorations of Bahçelievler pottery reveal their meanings with their typology, diversity, construction technique, and line qualities. After this stage, especially under the heading of evaluation, the technical and character analysis of the lines and their anthropological and artistic meanings were tried to be discussed. With this article, the decorations on the pottery found in Bahçelievler Neolithic settlement were classified, and the determined motifs were named one by one to partially remove the confusion in the naming of the decoration of Fikirtepe Culture and to help it gain a particular standard definition. The earliest pottery from Bahçelievler settlement, which is the oldest pottery of Northwestern Anatolia, does not contain any decoration, although it shows some advanced features. In the 6th layer of the settlement, dated between 6600 and 6500 BC, the decoration on the pottery started to be processed and gradually intensified. Considering that both the early history of Bahçelievler and the variety of decorations are more than the standard Fikirtepe settlements, such a situation makes Bahçelievler settlement a key settlement in the region, which is related to the beginning and development of Fikirtepe Culture or Fikirtepe pottery features.

Keywords: Neolithic, Pottery, Decoration, Fikirtepe, Bahçelievler

Giriş

Batı Anadolu Neolitik Dönem’le ilgili yapılan yeni araştırmalar sayesinde son yıllarda elimizde azımsanmayacak derecede bilgi artışı olmuştur. Batı Anadolu sahil kesimi ve Kuzeybatı Anadolu’da Bahçelievler yerleşmesiyle birlikte Ulucak Höyük¹, Gökçeada Uğurlu-Zeytinlik Yerleşmesi², Barcın Höyük³, Yeşilova⁴ ve Çukuriçi⁵ kazılarının MÖ 6500 ve öncesi Neolitik Dönem kültürel niteliğiyle ilgili bilgiler sunmaya başlaması, Batı Anadolu’daki Neolitikleşmenin başlangıcı ve gelişimi ile ilgili yeni görüşlerin de ortaya atılmasını sağlamıştır. Bazı araştırmacılar tarafından kaleme alınan çalışmalarda ise Neolitik öğelerin bilinenden daha eskiye gittiği de ileri sürülmektedir⁶.

Anadolu ve Balkanlar’daki çizgi-kazıma ve boya bezemeli çanak çömlekler, tartışılmaya başlandığında Kuzeybatı Anadolu yerel kültürü başlangıçta çok önemli bir yer olarak kabul edilmekte ve dahası Anadolu ile Balkanlar arasında kalmış bir geçiş kültürü olarak

¹ Çevik vd. 2020, 13; Erdoğan ve Çevik 2020, 49.

² Erdoğan 2017, 75.

³ Gerritsen vd. 2013, 73.

⁴ Derin 2020, 2.

⁵ Horejs 2016, 147-148.

⁶ Horejs vd. 2015; Çilingiroğlu 2017; Guilbeau vd. 2019; Gerritsen ve Özbal 2019; Fidan 2020; Fidan vd. 2022.

görülmektedir⁷. Bundan dolayı da söz konusu alanda yerel özelliklerle var olmuş çizi-kazıma vb. bezemeli çanak çömlek malzemesi sıklıkla Anadolu ve/veya Balkan etkili bir alt kültür olarak tanımlanmıştır⁸. Ancak son yıllarda Kuzeybatı Anadolu'da ve Ege'de özellikle Barcın, Uğurlu, Ulucak, Yeşilova, Yenikapı ve Bahçelievler kazıları sayesinde bölgenin çanak çömleği, hakkettiği anlamlı niteliğe kavuşmaya başlamıştır. Zamanla söz konusu sahanın çanak çömlek kültürünün anlamlandırılmasındaki nitelik ve nicelik artacak ve kültürün çanak çömlek özellikleri Mezopotamya, Levant, Anadolu ve Balkan çanak çömleği kadar önem arz edebilecek düzeydedir. Söz konusu bölge, son yıllardaki yeni arkeolojik çalışmalardan elde edilen veriler sayesinde Orta Anadolu ve Balkanlar'daki çanak çömleğin oluşum ve gelişim süreciyle ilgi çekici benzerlikler ve etkiler sunmaktadır. Bunun yanı sıra özellikle Kuzeybatı Anadolu'da, çağdaşı diğer çanak çömlek özelliklerine oranla benzersiz bir tarzda yerel şekilde dekore edilmiş çanak çömleğin var olduğu görülmektedir.

Kuzeybatı Anadolu bezemeli çanak çömleğinde baskın bir şekilde gözlemlenen geometrik bezekler düşünüldüğünde potansiyel olarak sembolik imgeler için kanıtlar sunmak nispeten zordur. Bezemeli çanak çömlek verileri Kuzeybatı Anadolu Neolitik kültürleri için daha çok kronolojiler geliştirmeye ve kültürel grupların sınırlarını tanımlamaya yardımcı bir malzeme olarak ele alınmıştır. Kuzeybatı Anadolu Neolitik toplulukların ürettiği bezemelerin sosyal veya sembolik rolleri ve çanak çömlek dekorasyonundaki farklılaşmanın potansiyel anlamları hakkında düşünceler pek ortaya konmamıştır. Bu çalışma aynı zamanda bahsi geçen eksikliği kısmen gidermeye adaydır. Tüm bunlara ek olarak şunu da belirtmeyi doğru buluyoruz; Kuzeybatı Anadolu'da Neolitik Dönem'in önemli bir unsuru olan Fikirtepe Kültürü çanak çömleği üzerine işlenmiş herhangi bir sembolün tek ve sabit bir anlamı olduğunu varsaymak da yanlış olacaktır. Yerel özelliklere, kültürel kimlik ve farklı coğrafyalara göre benzer özelliklere sahip bezemeler farklı anlamlara sahip olabilir. Bu makale Bahçelievler yerleşmesinde bulunmuş ve Fikirtepe Kültürü özellikleri gösteren çanak çömleğin tanımlanması, bezeme çeşitliliğinin ortaya konması, bezemelerin yapımı sırasında kullanılan teknikleri ve üretim tarzlarının sunulması ile bazı sembolik anlamlarının ortaya konmasını içermektedir.

⁷ Steadman 1995, 27; Yakar 2005, 31.

⁸ Özdoğan 1997, 19-23.

Bahçelievler Yerleşmesi'nin Genel Özellikleri

Bahçelievler yerleşmesi, Bilecik merkez ilçede, adını aldığı mahallenin ortasında, apartman ve yollarla çevrili boş bir parselde yer almaktadır (Fig. 1). Yerleşme, 2013 yılında Turan Efe başkanlığındaki ekip tarafından Bilecik Yüzeysel Araştırmaları sırasında keşfedilmiş ve 2014 yılında tescil işlemleri gerçekleştirilerek sit alanı olarak ilan edilmiştir⁹. 2019 yılında alana iş makinası girmesi sonucunda tahrip edilen yerleşmede 2019-2021 yılları arasında Bilecik Müzesi Başkanlığında ve Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Arkeoloji Bölümü öğretim üyesi Erkan Fidan'ın bilimsel danışmanlığında kurtarma kazıları gerçekleştirilmiştir¹⁰. Bununla birlikte söz konusu kurtarma kazısı çalışmaları ile çevrede yapılan jeoarkeolojik araştırmalar ve arkeolojik incelemeler neticesinde yerleşmenin yaklaşık %90'lık bir bölümünün modern kent yapılaşması tarafından yok edildiğini anlaşılmıştır.

Kazılar sonrasında yerleşmede toplam sekiz mimari tabaka belirlenmiştir¹¹. Bunlardan en üstteki 1. tabaka, Arkaik Döneme tarihlenirken, diğer yedi tabaka (2-8) ise Neolitik Dönem kültürel özelliklerini yansıtmaktadır. Bahçelievler Neolitik yerleşim yeri, radyokarbon tarihlerine göre MÖ 7052-6848±35 yılları arasında ilk defa iskân edilmiş ve MÖ 6100-5971±35 yıllarına kadar kullanımı devam etmiştir (Fig. 2). Bu şekliyle yerleşme, Batı Anadolu'da Çanak Çömlekli Neolitik Dönem'in başlangıcı ve gelişimi için anahtar bir konuma gelmektedir. Ana toprağa oyulmuş yarı çukur tabanlı oval bir ev ile temsil edilen ve yerleşmenin en eski tabakası olan 8. Tabaka'da bulunan az sayıdaki çanak çömlek parçası, Batı Anadolu'nun da şimdilik bilinen en eski çanak çömleklerini temsil etmektedir. MÖ 6850 ile 6100 arasına tarihlenen yerleşmenin 7 ile 3. tabakalarında bazı biçimsel değişimlerle birlikte dal örgü tekniği ile inşa edilmiş yuvarlak/oval mimari geleneğinin devam ettiğini ileri sürülebilir. Son prehistorik evre olan ve MÖ 6100 ile 6000 arasına tarihlenen 2. tabakada ise yuvarlak planlı mimari gelenek yerini dörtgen planlı bir mimari geleneğe bırakmıştır.

Materyal ve Yöntem

Bu makale, Bahçelievler Neolitik yerleşim yerinden elde edilmiş ve Fikirtepe Kültür özelliklerini yansıtan kazı-çizi bezemeli çanak çömleklerin kronolojik ve dekoratif değişiklikleri ile uygulanan tekniklerinin sunulmasını kapsamaktadır. Bahçelievler kurtarma kazıları sırasında iş makinaları tarafından sıyrılarak atılan toprak elekten geçirilmiş, buluntular yüzey malzemesi olarak sınıflanmış ve tabakasız olarak kayda geçmiştir. Bu makalede, mimari

⁹ Efe vd. 2015.

¹⁰ Fidan 2020; Fidan vd. 2022.

¹¹ Fidan vd. 2022.

tabakalarda tespit edilen bezemeli çanak çömlek parçaları baz alınarak kronolojik belirlemeler yapılmıştır (Fig. 2). Ancak bezeme çeşitlemesi ve süsleme yelpazesinin niceliğinin anlaşılması için atık topraktan gelen parçalar da istatistiksel açıdan değerlendirilmeye alınmıştır. Bu sebeple makalede bezemelerin kronolojik gelişimi yanında tabakası belirsiz örneklerin de katılımıyla bezeme çeşitliliği ve üretim teknikleri özellikle vurgulanmaya çalışılmıştır.

Bahçelievler kazılarında ele geçen Fikirtepe Kültür özellikleri gösteren toplam 5130 çanak çömlek parçası kaba incelemeye tabi tutulmuş, karışık dolgular ile gövde parçaları (non-diagnostik) tasnif dışı bırakılarak; profil özellikleri tanımlanabilir ve bezemeli (diagnostik) toplam 1116 çanak çömlek parçası tek tek ve ayrıntılı olarak incelenmiştir. Söz konusu çanak çömlek parçaları mal grupları (Fig. 3), cidar kalınlıkları, katkı niteliği ve niceliği, astar-açkı gibi yüzey özellikleri, üretim ve pişirme teknikleri, biçim ve form grupları ve bezeme niteliği (Tablo 1, Şekil 6, 8) vb. toplam 30 ayrı soru sorularak detaylı verilere ulaşılmıştır.

Fikirtepe çanak çömleğinin dekoratif motiflerin genel olarak karmaşıklığı ile standart olmayan özelliklerine rağmen Bahçelievler çanak çömleğinde tespit edilen bezeme gruplarının şekil ve motif standartlaştırması yapılarak 13 ana motif grubu belirlenmiştir (Tablo 1, Şekil 8). Bu ana grupların alt ayrımları ile alt sınıflaması, bezeme adlandırmalarında karmaşadan uzaklaşmak için özellikle tercih edilmemiştir. Ancak yeri geldikçe her bir alt grup için olası değişkenlikler ve farklılıklar da sunulmaya çalışılmıştır. Bezeme sınıflamasında şekil-motif tanımlaması öncelikli ayrımı ifade eder. Bununla birlikte çizgi kalınlıkları, çizgiler arası kalınlık oranı ve derinlik ile kullanılan aletlerin oluşturulan çizi-kazıma yüzeyinde bıraktıkları izler de belirlenebildiği oranda tanımlanmış ve yorumlanmıştır. Dolayısıyla bezeme çeşitliliği ile çizgi niteliği ve niceliği karşılıklı incelenmiş ve her bir veri kronolojik olarak istatistik açıdan sunulmuştur.

Fikirtepe Kültürü Çanak Çömleği Bezemeleri ve Teknikleri

Marmara Denizi kıyısı ve doğusundaki birçok Neolitik Dönem yerleşmesi “Öncü Neolitik” sonrasında belirginleşen Fikirtepe Kültürü içerisinde tanımlanmaktadır. Özdoğan’ın¹² Fikirtepe yerleşimi konusundaki doktora çalışması sonrasında kendine has bezemeli çanak çömlek Fikirtepe grubu olarak adlandırılmış ve bu malzeme ile ilişkili mimari, kemik alet vb. tüm veriler Fikirtepe Kültürü adıyla tanımlanmıştır. Fikirtepe Kültürü, Marmara Denizi kıyılarında ama özellikle doğu ve güney Marmara olarak adlandırılan bölgede daha geniş

¹² Özdoğan 1979.

alanlarda yayılım göstermektedir. Ayrıca, Yarımburgaz Mağarası¹³ dışında son yıllarda yürütülen Yenikapı kazılarıyla bu kültürün İstanbul Boğazı'nın batı yakasına da yayıldığı kanıtlanmıştır. Ancak, kazıların yetersizliği nedeniyle Marmara Denizi'nin doğusundaki bölgelerde ve dağlık kesimlerde yayılımı net olmamakla birlikte Demircihüyük¹⁴ ve Eskişehir bölgesinde yapılan yüzey araştırmalarından¹⁵ anlaşılacağı üzere Fikirtepe Kültürü'nün Kuzeybatı Anadolu'nun iç-dağlık kesimlerinde de temsil edildiği bilinmektedir (Fig. 1). Bahçelievler kazıları, bu yayılımın alanın daha net ve kalın çizgiyle çizilmesine ve Fikirtepe Kültürü'nün dağlık-dağ arası ovalık kesimde de yayılım gösterdiğini kanıtlayan önemli bir kazı alanı konuma gelmiştir. Ayrıca Bilecik Bahçelievler'de görülen bazı gelişkin özellikler, Fikirtepe Kültürü'nün başlangıcını ve gelişim sürecinin bilinenden farklı olabileceğine ait ilk kuvvetli kanıtları sunmaktadır¹⁶.

Fikirtepe Kültür bölgesinde ele geçen çanak çömlekler genellikle yüzey rengi, katkı maddesi, form ve işlevi ile bezeme çeşitliliği gibi kriterler ele alınarak incelenmiştir. Bu makalenin odağında bezeme özellikleri olduğu için, yukarıda bahsedilen kriterlerden özellikle bezeme çeşitleri ve teknikleri üzerinde daha yoğun durulmaktadır. Fikirtepe bezemeli çanak çömleği genellikle, çizi-kazıma-nokta-tırnak ve kesme tanımlamalarıyla olarak sınıflanmaktadır. Fikirtepe yerleşmesinde saptanan çanak çömlek üzerine işlenen bezemeler genellikle çok ince ve sık çizgilerle yapılmaktadır. Bazı çanak çömlek parçalarında geniş uçlu bir aletin kullanıldığı ileri sürülmüş olsa da çizgileri çoğunlukla sığdır. Çizilen hatların çoğu dikkatsizce yapılmış gibidir. Paralel taramalı özensiz çizgilerin birbirini veya çerçeveleme panelini kestiği birçok parçada gözlemlenmiştir¹⁷. Çizi ve kazıma bezemelerde kullanılan bir yöntem de *Furchenstich* tekniğidir. Batı, Orta ve Doğu Avrupa'da oldukça yaygın olan bu metot, ilgili bölgelerde "*Furchenstich*" ya da "*Stroke Impressed*"¹⁸ olarak adlandırılmaktadır. Ayrıca bu teknikte çizgi oluşturma "saplama ve sürüklenme/ saplayarak sürüklenme (*stab-and-drag*)"¹⁹ anlamına gelmekte olup başlangıç noktası bitişine göre daha kalın ve derindir. Kazıma-çizi-oluk tabanında sürtünme izi bırakır.

Fikirtepe kültür dolgusuna sahip kazılarda ele geçen bezemeli parçaların büyük bir çoğunluğunu mutfak kabı olmayan özel kaplar/ kült kapları olarak tanımlanan kutu biçimli

¹³ Özdoğan ve Koyunlu 1986.

¹⁴ Seeher 1987.

¹⁵ Efe 1995.

¹⁶ Fidan vd. 2022.

¹⁷ Özdoğan 2023, 72.

¹⁸ Özdoğan 2019, 451.

¹⁹ Bondár 2015, 13.

kaplar oluşturur²⁰. Pendik kazılarında ele geçen köşeli-kutu biçimli çanak çömlek parçaları üzerinde genel olarak geometrik desenler, paralel çizgiler, bantlar, çizi bezemelerle içi doldurulmuş üçgen veya dörtgen motiflerden görülmektedir. Bununla birlikte kimi örneklerde daha derin kazıların içi beyaz bir malzemeyle doldurulduğu da tespit edilmiştir. İşlenen kazıma-çizi bezemeler kutu biçimli kapların genellikle yan yüzeylerindedir. Ancak çok az parçada ayak kısmında da bezeme görülmektedir. Bezeme uygulaması baskın bir şekilde kutu biçimli veya köşeli kaplar ile kapaklar gibi belirli kap formlarıyla sınırlı olsa da çok seyrek de olsa başka bazı bezemeli kaplar da tespit edilmiştir²¹. Fikirtepe Kültürü bezemeli çanak çömleğinde görülen biçim tasarımında geometrik desenler ağırlıkta olup çok ender olarak güneş motifi gibi daha natüralistik motiflerde görülmektedir. Farklı özelliklerde ve şekillerde oluşturulan alanlar ve/veya sınırların içi basit ve düzensiz çizgiler ve noktalarla doldurulmaktadır. Daha farklı bir ifadeyle tasarlanan desenler, basit motifler farklı açılarla çizilen kalın çizgilerin içinin paralel veya çapraz kırık çizgilerle doldurulmasından ibarettir. Bu sınırlama ve iç dolgu özelliklerine göre birçok alt tanım ve sınıflama yapılabilmektedir. Örneğin içi düzensiz çizgi ya da nokta dolgulu üçgen sınırlama ile kare ya da dama tahtası sınıflama arasındaki ayırıcı özellik, dış sınırın şekil farklılığıdır. Bununla birlikte oluşturulan dış sınırlarında muntazam olduğunu, kare ya da üçgenlerin şeklinin çok keskin ve standart olduğunu ileri sürmek oldukça güçtür.

Fikirtepe Kültürü bezeme çeşitlenmesi ve sınıflanması özellikle Fikirtepe ve Barcın Höyük yerleşmelerinde bulunan çanak çömlek parçaları üzerinden belirli bir tanımlama ve adlandırma yapılmıştır²². Dama tahtası motifleri veya çapraz çizgili üçgenler gibi basit geometrik tasarımları betimleyen ince kazıma-çizi bezeme Fikirtepe çömlekçiliğindeki bezemeleri genel olarak karakterize eder²³. Bununla birlikte Özdoğan, Fikirtepe bezemelerini 4 grupta sınıflandırılmaktadır²⁴

1- *Bantlar*: Birbirini kesen, dikey bölümlere sahip veya radyal bir tasarıma sahiptir.

2- *Dama Tahtası*: Çoğunlukla yatay olarak hizalanmış kutulardan oluşan bu bezeme grubu alt ayırım yapılacak niteliktedir. Keza bazı örneklerde oluşturulan desenin dikdörtgen değil de baklava desenli olduğu örnekler saptanmıştır.

²⁰ Özdoğan 2007, 412-413.

²¹ Özdoğan 2023, 72.

²² Özdoğan 2023; Gerritsen vd. 2013; Schwarzberg 2009.

²³ Özdoğan 2013, 173.

²⁴ Özdoğan 2023, 75-76.

3- *Üçgenler*: En yaygın bezeme çeşididir. Bu bezeme tasarımı bir çizgi üzerinde hizalanmış, bazen farklı açılarda veya farklı konumlarda ayarlanmış üçgen alanları tanımlar. Oluşturulan üçgenler bir çizgi üzerine sıralanmakta ya da ters durmaktadır. Bu üçgenlerin içi genellikle çizilerle doldurulmaktadır.

4- *Çeşitli Bezemeler*: Bu bezeme grubu daha az sayıda bulunan tanımsız bazit çizgiler, güney benzeri motifler ile kıvrımlı bantlar ve zikzak bezemeleri temsil etmektedir.

Barcın Höyük yerleşmesinde saptanan koyu renkli açıkly mallar bazen basit kazıma geometrik desenlerle bezenmiştir²⁵. Söz konusu çanak çömlek parçalarında genellikle zikzak çizgiler, x motifleri, ağ motifleri ve üçgen motifler hâkim olduğu belirtilmektedir²⁶. Bununla birlikte dikey veya yatay çizgilerle oluşturulan paneller noktalarla veya kesişen çizgilerle doldurulduğu da ifade edilmektedir. Tüm bunların dışında Kuzey Marmara bölgesinde oldukça yaygın olan dama tahtası motifi Barcın Höyük'te tespit edilmemiştir²⁷.

Fikirtepe kazılarında saptanan çanak çömlekler üzerine işlenen bezemeleri basit geometrik motifler şeklinde tanımlanmaktadır. Belirlenen ya da sınıflanan bezemeler ise; kafesler, üçgenler, açılı taramalı çifte hatlar, satranç kutusu, haç, zikzak motifleri olarak adlandırılmıştır²⁸. Menteşe Höyük çanak çömleğinde uygulanan bezemeler, içi çapraz taramalarla doldurulmuş geometrik ince çiziler, daha az sayıda derin kazıma çizgilerle oluşturulan geometrik desenlerden ibarettir. Ayrıca çanak çömlek parçaların çok azında da çizilerin açık renkli bir maddeyle doldurulduğu da tespit edilmiştir²⁹. Aktopraklık Höyük C evresinde ince çizi bezemeli örneklere rastlanmıştır³⁰. Yaygın olarak kullanılan bezemeler arasında içi açılı ince çizgilerle dolu üçgenler, ardışık çizgiler ve ender olarak birbirini takip eden derin, dalgalı hatlar da görülür³¹. Pendik kazılarında saptanan çanak çömleklerdeki bezemeler genellikle muntazam olmayan sığ, düz ve ışımsal çizgiler; baskı, nokta bezemeli parçalar; içi çizgilerle doldurulmuş üçgenler ile kare gibi geometrik desenlerdir³².

Bahçelievler Neolitik Yerleşmesi Çanak Çömleği

Bahçelievler Neolitik Dönem çanak çömleği sekiz mal grubuna ayrılmaktadır. 8 ve 7. erken tabakalarda devetüyü, krem, kahverengi mallara ait parçalar diğer tabakalara ve mallara

²⁵ Gerritsen vd. 2019, 61.

²⁶ Schwarzberg 2009, 170; Gerritsen vd. 2013, 66.

²⁷ Schwarzberg 2009, 170.

²⁸ Bittel 1960, 32.

²⁹ Roodenberg vd. 2003, 27.

³⁰ Karul 2009, 3; Karul ve Avcı 2011, 6.

³¹ Karul 2007, 389-390.

³² Harmankaya 1983, 28.

oranlarla daha fazladır (Fig. 3). 3 ve 2 gibi üst tabakalarda ise koyu yüzlü siyah, koyu yüzlü kahverengi, koyu yüzlü alacalı mallar daha yoğun tercih edilmiştir. Kırmızı ve kızılkahverengi mallar ise 6. tabakada belirginleşmiş, 4. tabaka ve sonrasında daha yoğun kullanılmıştır (Fig. 3). Bahçelievler çanak çömleğinde belirlenen granit, kireç, mermer, bazalt, kumtaşı ve tanımlanamayan taşçık katkıları üretim tekniğine ve katkı özelliklerine göre üç alt gruba da ayrılabilir. Birinci grubu: çaytaşı, iri kum tanesi vb. harcıalem mallar; ikinci grubu bazalt veya granit katkılı mallar ve son olarak üçüncü grubu kuvars veya kireç, mermer katkılı mallar oluşturur. Söz konusu bu katkı çeşitliliğinin ayrıntılı petrografik ve mikro-morfolojik incelemeleri ile analizleri devam etmekte olup; çok yakın zamanda bu verilerde bilim dünyasına sunulacaktır. Dolayısıyla bu analiz ve incelemeler sonucunda yukarıdaki grupların hamur özellikleri ve mineralojik kompozisyon sınırları daha da belirginleştirilecektir.

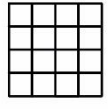
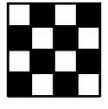

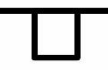

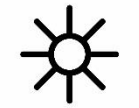
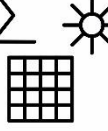

Bugünkü bilgilerimizle Batı Anadolu'nun en eski çanak çömlek grubunu oluşturan ve MÖ 7. Binyılın başına tarihlenen (Fig. 2) Bahçelievler 8 ve 7. tabaka çanak çömleğinde mal grupları birbirine oldukça benzer niteliktedir. Kap formları çeşitlilikten uzaktır ve kutu biçimli kaplar hiç yoktur ve açık ağızlı kapların sayısı oldukça düşüktür. Saptanan diagnostik çanak çömlek parçaları genellikle çömlek grubu olarak tanımlanan kapalı kap formlarını yansıtır. MÖ 7. binyılın ortalarına tarihlenen 6. tabakada ise Bahçelievler çanak çömlek yapım geleneğinde belirgin farklılıklar gözlemlenmiştir. Fikirtepe çanak çömleğinin araştırmacılar tarafından konvansiyonel özelliği koyu yüzlü mallar belirginleşmekte ve çizgi-kazıma bezemeli çanak çömlek parçaları ise bu evreyle birlikte ortaya çıkmaktadır. Ayrıca bu tabakayla birlikte Bahçelievler Neolitik kap formlarında belirgin bir çeşitlenme de söz konusudur. Daralan ağızlı çömleklerle birlikte konik gövdeli kaseler, "S profilli" kaseler ile sığ boyunlu küresel gövdeli çömlekler görülmektedir. Ayrıca az sayıda kutu biçimli kaplar da görülmektedir. 6. tabakada belirgin farklılıklardan biri de kap yüzeylerindeki renk değişimidir. Bu tabakaya ait kap yüzeylerinde koyu tonlar ağırlık kazanmaya başlamakta ve devetüyü-krem-açık kahverengi-kahverengi tonlar önceki evrelere oranla azalmaktadır. Ayrıca çanak çömlek hamur renklerinde turuncu ve kırmızı tonlar da belirginleşmektedir. Örneğin 6. tabakanın hamurlarında ve fakat özellikle kızılkahverengi-kırmızı/turuncu renkli hamurlarda mika belirgin bir şekilde görülmektedir (Fig. 3). Yerleşmenin 4. tabakasında ise kırmızı-kızılkahverengi mallar çok belirgin bir şekilde sayıca fazlalaşmış; kazı veya çizgi bezemeli parçalar belirginleşmiş ve motif çeşitliliği artmıştır. 4. tabakanın bir diğer ayırt edici özelliği ise kutu biçimli kapların sayısından belirgin artış ile "S profilli" çanak çömlek parçalarının çeşitlenmesidir. MÖ 7. Binyılın sonuna tarihlenen Bahçelievler'in 3-2 tabakalarına ait çanak çömlek, genellikle koyu mallardan

oluşmaktadır. Kuzeybatı Anadolu Neolitiğinin fenomen kap formu olan kutular bu tabakada belirgin olarak sayıca fazlalaşmıştır. Bununla birlikte Fikirtepe Kültürü'nün belirleyici özelliği olan kazı-çizi tekniğindeki bezemelerin motif çeşitliliği artmıştır. Bu tabakalardaki bir diğer farklılık ise kap formlarında çeşitliliğin artmış olmasıdır. Özellikle S profilli kapların hem sayısı artmış hem de alt gruplara ayrılabilir nitelik kazanmıştır. Ayrıca bu evreyle birlikte uzun boyunlu küresel gövdeli çömleklerin de sayısının arttığı tespit edilmiştir. 2. tabakada ele geçen çanak çömleklerin hem profil çeşitliliği hem de bezeme çeşitliliği (Fig. 8) 3. tabakaya oranla belirgin bir şekilde artış göstermektedir.

Bezeme Çeşitliliği ve Teknikleri

Bahçelievler Neolitik yerleşmesinde bulunan çanak çömlek yüzeyine işlenen motif çeşitlenmesine göre 13 grupta sınıflanmış ve incelenmiştir (Tablo 1, Şekil 6, 8). Bu bezemeleri şu şekilde adlandırabiliriz: 1-Üçgenler, 2-Kelebek motifleri, 3-Kafesler, 4-Dama Tahtası motifi, 5-Baklava motifleri, 6-Basit Çizgiler, 7-Merdiven motifi, 8-Zikzak motifleri, 9-Basit Çizgiler, 7-Merdiven motifi, 8-Zihzahlar, 9-Bantlar, 10-Payandalar, 11-Artı (+) motifi, 12-Güneş motifi, 13-Kompozit bezemeler (Fig. 6).

Tablo 1: Bahçelievler Yerleşmesi Neolitik Dönem kaplarında görülen bezemelerin şematize edilmiş ve standartlaştırılmış motif grupları

Üçgen	Kelebek	Kafes	Dama	Baklava	Basit Çizgi	Merdiven
1	2	3	4	5	6	7
						
						
8	9	10	11	12	13	Nokta Yuvarlak
Zikzak	Bant	Payanda	Artı	Güneş	Kompozit	

Bezemelerin bulunduğu kap formlarının çoğunluğunu kutu biçimli kaplar teşkil eder (Fig. 4, 5, 7) Bununla birlikte azımsanmayacak sayıda kâse gibi açık formlu kaplara da çeşitli bezemeler işlenmiştir. Az da olsa boyunlu küresel gövdeli çömleklerde (kapalı kaplar) bezemelere rastlanmıştır (Fig. 5). Formu belirlenemeyen parça sayısı oldukça azdır. Bezemeli parçalarda belirli bir mal grubunda baskınlık saptanmamıştır. Ancak 4 ila 2. tabaklarında daha

koyu yüzlü ve kırmızı mallarda bezemeler sayıca daha fazla olmasına karşın, 6 ve 5. tabakalarda kahverengi ve devetüyü gibi daha açık renkli mallarda bezeme üst evrelere oranla sayıca daha fazladır. Hiçbir tabakada krem mallar yüzeyinde bezeme saptanmamıştır.

Tablo 2: Bahçelievler Yerleşmesi Neolitik Dönem tabakalarındaki bezemelerin sayısal dağılımı

Bezeme	Tabakalar							Belirsiz
	2	3	4	5	6	7	8	
Üçgen	2	5	4	4	14			4
Kelebek		2	2		3			
Kafes	12	3	1		6			2
Bant	7	3	4	7	5			
Dama	4	1	2	2	2			2
Baklama	1		2	1	1			1
Zikzak		3		1	6			
Merdiven	2	2		1	3			2
Çizgi	2		1		3			2
Artı		2	1					
Payanda					4			
Güneş			1					
Kompozit	1							
Belirsiz	1	3	2	1	2			6

Bahçelievler bezeme sınıflamasında en çok kullanılan motif üçgenlerdir. Bu bezeme adından da anlaşılacağı üzere üçgen alanlarla sınırlandırılmış içi genellikle düzensiz, açılı çizgilerle doldurulmaktadır (Fig. 6.1). Çok az parçada ise çeşitli nitelikte nokta bezemelerle de doldurulabilmektedir. Sayıca az da olsa üçgen alanlar içindeki nokta bezeme dolgu 4 ila 6. tabakalarda tercih edilmiştir (Tablo 2). Ayrıca üçgen alanların çizi bezemelerle doldurulduğu örnekler de ise 4 ve 2. tabakalarda daha sık olmasına karşın 6 ve 5. tabakalarda iç çizgi sıklığı daha seyrek işlenmiştir. Üçgenleri oluşturulan paneller-sınır çizgileri iç dolgu çizgilerine oranlar daha kalındır. İç dolgu çizgileri genellikle 0,10-0,60 mm kalındığında olmasına karşın paneller-sınır çizgileri 0,70-1,27 mm kalınlıklarındadır (Tablo 3). Üçgen bezemeye çok benzer olan ancak kelebek kanadını andırmasından dolayı ayrı bir grupta değerlendirilen kelebek motifi genel hatlarıyla üçgenlerle aynı özelliكتedir (Fig. 6.2). Üçgen şeklinden dolayı benzer motif özelliğindeki kelebek motifli grubunun tamamının panellerin içi nokta bezemelerle doldurularak yapılmaktadır. İlk olarak 6. tabakada kullanılmaya başlanan üçgen motif, 5. tabakada hiç kullanılmamış ancak 4 ve 3. tabakalarda yeniden bezeme repertuarına girmiş ve 3. tabaka sonrasında kullanımı sonlanmıştır. Ayrıca kelebek motifli bezemeli çanak çömlek parçalarındaki panel çizgilerinin içi çoğunlukla kalın ve derin olup; söz konusu çizgilerin içi sıklıkla beyaz bir malzemeyle doldurulmuştur (Fig. 10).

Tablo 3: Çizgi kalınlıklarının bezeme motiflerindeki dağılımı

Bezeme	Çok İnce 0,10-0,40 mm	İnce 0,40-0,60 mm	Orta 0,60-0,80 mm	Kalın 0,80-1,00 mm	Çok Kalın 1,00-1,35 mm
Üçgen	11	8	9	5	
Kalebek	1		1	1	4
Kafes	7	9	5	2	
Bant	3	6	7	7	3
Dama	4	6	1	2	
Baklama		2	2		2
Zikzak	4		2	3	1
Merdiven	1	7	2		
Basit Çizgi	4	3	1		
Artı		2	1		
Payanda	2	1		1	
Güneş			1		
Kompozit	1				

Bahçelievler bezeme sınıflamasında en yaygın kullanılan ikinci motifi ise kafesler ve bantlardır. Her iki motif birbirine çok benzer özelliklerdedir. İki motif de köşeli kare-dikdörtgen şekil gibi köşeli sınırların içinin genellikle çizilerle doldurulmasıyla oluşturulmuştur. İkisinin arasında tek fark kafes motiflerin panelleri daha kare görünümlü (Fig. 6.3), bant motifleri (Fig. 6.9) daha dikdörtgen görünümündedir. Bununla birlikte sınırları tanımlanmayan ya da sınırları olmayan kafes görünümlü birbirini kesen düzenli çizgiler de kafes motif grubu içinde değerlendirilmiştir. Bu bezeme grubu yatay-dikey veya açılı çizgi hatların birbirini kesmesiyle oluşmuş ağ/örgü görünümünden dolayı bu grupta altında tanımlanmıştır. Bant motiflerde ise böyle bir ayırım yapılmamış, sınırları net ve belirgin olanlar bant motif sınıfında değerlendirilmiştir. Tüm bunların dışında Kafes motiflerin tamamının içi çizgilerle doldurulmuş olmasına karşın (Fig. 6.3), Bant motiflerde ise nokta bezeme baskın bir şekilde tercih edilmiştir (Fig. 6.9). Kafes motifler genellikle 0,20-0,80 mm çizgi kalınlıklarına sahiptir, bant motiflerin sınırlarını oluşturan çizgiler 0,80-1,30 mm kalınlıklarında orta ve kalın çizgi sınıfındadır (Tablo 2).

Bahçelievler bezeme sınıflamasında en yaygın kullanılan üçüncü motifi ise dama tahtası motifidir. Bu bezeme grubu genel görünümü itibariyle kafes motiflerin kare sınırlarına bezemekle birlikte; yatay olarak hizalanmış yan yana içi çizgi ve/veya nokta bezemelerle doldurulmuş ardışık kutucuklardan oluşur (Fig. 6.4). Çoğunlukla çizi bezemeler bir dolu bir boş kutucular oluşturulacak şekilde dama tahtası görünümündedir. Bu motif grubuna çok benzer olan bir diğer bezeme ise baklama motifidir (Fig. 6.5). İkisinin arasındaki tek fark kutucukların açıl konumudur. Dama tahtasında motifinde daha yatay konumlandırılan kutuların aksine; baklava motifinde daha dikey-açılı kutucuk ardılanması söz konusudur. Ayrıca dama tahtasında

baskın bir şekilde panel iç alan dolgusu çizgilerle doldurulmasına karşın; baklava motifinde nokta bezeme iç dolgu daha fazla tercih edilmiştir. Dama tahtasında iki örnek nokta bezemeli iç dolgusu görülmekte (Fig. 6.4); baklava motifinde ise sadece bir örnekte panel iç dolgusu kırık çizgi olan örnek saptanmış diğerleri nokta bezemelidir (Fig. 6.5).

Bahçelievler bezeme sınıflamasında bir diğer grubunu zikzak motif oluşturur. Birbirine dokunan basit çizgilerle oluşturulan zikzaklar, bu motif grubunda değerlendirilmiştir (Fig. 6.8). Alt alta ya da yan yana belirli aralıklarla oluşturulan zikzak hatlar çizgi kalınlıkları özellikle ya çok ince (0,10-0,30 mm) ya da kalın (0,80-,1,00 mm) çizgi özelliklerine sahiptir (Tablo 2, Şekil 9.1). Bu motif, çizgilerin yatay veya dikey akış yönü, konumu ve çizgilerin sıklığı dikkate alınarak alt gruplara ayrılabilme potansiyeline sahiptir. Ancak kazılarda bu motif grubundan sadece 10 parça örnek olması sebebiyle bir ayırım yapılmamıştır. Bununla birlikte Fikirtepe Kültürü bezemeli çanak çömleği motif sınıflamalarında tüm yerleşmelerin malzemeleri ayrıntılı incelenerek böyle bir ayırım yapılabilir niteliktedir. Belki de bu ayrımlar ileride kronolojik farklılıkları ve yerleşmeler arasındaki ilişki ağını da tanımlamada farklı bir parametreyi ifade edebilir. Bu bezeme grubuna benzer bir motif ise merdiven motif (Fig. 6.7) adlandırılmasıyla tanımlanmıştır. Bu motif grubunu zikzak çizgilerden ayıran yegâne özelliği hatların açısallık ve merdiven görünümü olmamasıdır. Bunun dışında kesik çizgi uzunlukları zikzakları oluşturan kesik çizgilere oranla çok daha kısadır. Merdiven motiflerinde kesik çizgiler 2,80-6,70 mm uzunluğunda olmasına karşın zikzak hatları oluşturan kesik çizgiler 3,20-12,50 mm uzunluğundadır (Tablo 3). Ayrıca zikzak motiflerde kesik çizgiler 1,30 mm kalınlığı kadar genişlerken; merdiven motifler kesik çizgiler genellikle 0,20-0,40 mm kalınlığında ve hiçbir zaman 0,80 mm kalınlığını geçmemektedir. Bu motif grubunda merdiven görünümü açısallık hatların bazıları bir diğer hatlar birleşebilmekte ve iç kısımda kare-artı gibi boş alanlarda oluşturabilmektedir. Zikzak çizgili motifler 6 ve 3. tabakalarda daha fazla sayıda ele geçmiştir. Bezeme çeşitlenmesinin yoğun olduğu 2. tabakada hiçbir örnekte zikzak motif tespit edilmemiş olması ilginçtir. Merdiven motif, 6. tabakada ilk kez kullanılmaya başlanmış, zikzak motifle benzer bir şekilde 3. tabakada da kullanılmıştır. Ancak zikzak motife karşın yerleşmenin en geç prehistorik tabakası olan 2. tabakada da merdiven motif kullanılmaya devam etmiştir (Tablo 2, Şekil 8).

Tüm bunların dışında az sayıda da olsa artı (Tablo 1, Şekil 6.11), payanda (Tablo 1, Şekil 6.10), güneş (Tablo 1, Şekil 6.12) ve karmaşık motiflerle (Tablo 1, Şekil 6.13) yapılmış bezemeli çanak çömlek parçaları da saptanmıştır. Haç görünümüne sahip artı motifi olarak sınıflanan bezemeler sadece yerleşmenin 4 ve 3. tabakalarında tespit edilmiştir (Tablo 2, Şekil

8). Payanda motif ise sadece 6. tabakada kullanılmıştır (Tablo 2, Şekil 8). Bu motif, bir çizgi üzerine konan küçük kutucuk şekline sahiptir (Fig. 6.10) Saptanan dört örneğin ikisinin içi noktalarla doldurulmuş diğer ikisinin ise içi boş bırakılmıştır. Güneş motifi ise tek parçada tespit edilmiş ve yerleşmenin 4. tabakasında kullanılmıştır (Tablo 2). Birden çok motifin bir arada kullanıldığı tek örnek ise Kompozit motif adlandırması ile tanımlanmıştır. Bu bezemede kafes, zikzak basit çizgi, kalın çizgilerle oluşturulmuş güneş ışığı benzeri bir motif birlikte kullanılmıştır (Fig. 6.13). Çok karmaşık ve rasgele çizgilerle bezenen bu parçadaki çizgiler çok ince ve çok sığdır (Tablo 3).

Değerlendirme ve Tartışma

Fikirtepe Kültürü yayılım alanında sadece bezeme çeşitlenmesine göre topluluk arasında katı kültürel alt gruplar atfetmenin zorluğunu kabul etmekle birlikte özellikle erken evrelerde daha yalın ve sığ çizgili bir motiflerin kullanılmış olması, geç evrelerde çizgilerin daha kalın ve derin olmasıyla birlikte bazılarının içinin beyaz bir malzemeyle doldurulması, motif çeşitliliğin fazlaşması ve karmaşıklaşması gibi parametrelere dayanarak topluluk değişimi açısından değil de kültürel çeşitleme açısından belirgin dönüşümlerin olduğunu akla getirmektedir.

Bahçelievler yerleşmesinde bulunan çanak çömlek üzerine işlenen bezeme çeşitlenmesi Fikirtepe yerleşmelerinde bulunan diğer bezemeli parçalarla çok benzer özellikte olup özellikle üçgenler, dama tahtası, kafes motifi gibi içi düzensiz ve açısız doldurulanlar özellikle Fikirtepe, Pendik ve Barcın yerleşmeleriyle yakın benzerliktedir. Bahçelievler yerleşmesinde bulunan güneş motifinin birebir veya çok benzer örneği Fikirtepe Kültürü içinde yer almamaktadır. Ancak daha ince çizgili ve şematize bir güneş motifi Fikirtepe yerleşmesinde görülmektedir³³. Göller Bölgesi veya Orta Anadolu'dan bilinen kabartma bezemeli parçalar, Bahçelievler yerleşmesinde hiç yoktur. Basit çizgilerin dışında bantlar, üçgenler, dama tahtası, baklava motiflerinde ikincil dolgu bezemesi olarak baskı veya sokma tekniğiyle yapılmış noktalar da kullanılmaktadır. Bu noktalar birçok yerleşmede bulunmasına karşın yerleşmeler arası etkileşimle mi bu benzerliğin oluştuğu yoksa bağımsız şekilde mi benzer özelliklerin geliştiği belirsizliğini korumaktadır.

Bahçelievler bezemelerini oluşturan çizgiler genellikle çok ince ve sığdır. Çizgilerin çoğunun iç tabanında mikro hatlar tespit edilmemiştir. Deneysel bir çalışmayla sınıması gerekliliğinin altını çizmekle birlikte; çizgilerin kenar özellikleri ve kavisli görünümü dikkate

³³ Özdoğan 2023, 17-18, Pl. 24, Fig. 152, 156a.

alınarak bız ve benzeri bir kemik aletle çizgilerin çizildiği ileri sürülebilir. Bunun dışında az miktarda örnekte kemik bir aletin bırakamayacağı mikro hatların ahşap bir çubuk ile yapıldığını düşünüyoruz. Bahçelievler bezemelerindeki çizgiler genellikle “saplama ve sürükleme/saplayarak sürükle (*stab-and-drag*)” tekniğiyle yapılmış gibidir (Fig. 9, 11). Zira çizgilerin başladığı noktada saplama izleri daha belirgindir. Bunun dışında çizginin başladığı nokta sürükleme hareketinden dolayı hem daha dar hem de daha sıgıdır. Bezemeler yapılmadan önce açkı alanında yüzey düzeltmesi işleminin yapıldığı anlaşılmıştır. Açkı sonrası bezemelerin çizgilerinin çizilmesinden kaynaklı olarak çizgi kenarlarında genellikle pul pul atmalar ve deformasyon gözlemlenmektedir (Fig. 11). Bahçelievler çanak çömleği de diğer Fikirtepe Kültürü özellikleri gösteren çanak çömleklerin de üzerine işlenen bezemeler genellikle çok ince ve sıgı çizgilerle yapılmaktadır. Çizilen hatların çoğu dikkatsizce yapılmış gibidir. Paralel, açısız, yatay taramalı özensiz çizgiler birbirini veya çerçeveleme panelini kestiği ya da dışına taşıdığı birçok parçada gözlemlenmiştir. Bu durum Fikirtepe Kültürü bezeme yapımında ve tekniğinde olağan bir durumdur. Ayrıca detaylı çizgi incelemeleri ve mikroskopik fotoğraflamalardan anlaşıldığı üzere kalın çizgiler oluşturulan aynı hattan birkaç defa gidilerek yapıldığı Bahçelievler çanak çömleğinde tespit edilmiştir. Tüm bunların dışında bezeme yapımında hatalar da söz konusudur. Kılavuz çizgiler ve/veya bazı çizgi hatlarından sonradan vazgeçildiği çizgi yönleri ile hatlarının sonradan tamamen değiştirildiği Bahçelievler’de tespit edilen bezemeli çanak çömlek parçaların birçoğunda karşılaşılmaktadır (Fig. 9).

Dekorasyon sınıflandırmasıyla ilgili sorun, bu şekilde tanımlanan sanatlar ile bir yanda güzel sanatlar ve diğer yanda aynı malzemelerden ve aynı tekniklerle üretilen sanat olmayanlar (zanaatlar) arasındaki ilişkiyi betimlemektir. Dekorasyon teriminin kapsamı ve anlamı hem yerleşim içindeki bağlama hem de yerleşmenin bulunduğu alanın dış fiziki konumuna göre değişir, farklılaşır ya da benzeşir. Yerel özelliklerin belirgin olduğu ortak bir kültür çatısı altında tanımlanamayacak çeşitliliğe sahip Fikirtepe Kültürü bezemeleri bu bağlamda birçok değişkenlik, farklılık ve benzerlik sergiler. Bahçelievler bezemelerinin kült vb. işlevinden ziyade dekoratif bir anlamı olduğunu ileri sürebiliriz. Keza Bahçelievler yerleşmesinde bulunan bezemeli parçaların büyük çoğunluğunun (77 adet-%48) kutu biçimli ve “kült kapı”³⁴ ya da, “kült masası”³⁵ olduğu belirtilen köşeli kutu biçimli kapların yan yüzeyi ile ayak kısmında bulunmasına karşın; diğer kap formları ve belirsiz parçaların sayısı (83 adet-%52) azımsanmayacak miktardadır. Dolayısıyla bezemeler kült veya ritüel anlamında öte dekorasyon

³⁴ Özdoğan 2013, 174.

³⁵ Schwarzberg 2009, 167.

işlevinde bir moda ve belki de toplumun sosyo-ekonomik yapısı ile geleneğini ya da toplumsal cinsiyet farklılaşmasını işaret eden veya anlatan tekstil ürünlerinin stilize edilmiş dekoratif yansımasıdır. Fikirtepe kazıma bezemeleri de aynen Mezopotamya kültürlerinden Hassuna, Samarra ve Halaf çanak çömleğinde yoğun olarak kullanılan kafes, üçgen, zikzak betimleri gibi tekstil ve sepetçilik üretimi ile dekorasyonu ile ilgili olarak açıkça oluşturulmuş görsel bir dilde yoğun bir imge füzyonu³⁶ sergiliyor olabilir. Bununla birlikte özellikle kutu biçimli kaplarda yapılanlar olmak üzere tüm bezeme yapma ihtiyacının gruba üyeliğin, yerleşmeye üyeliğin sembolik aidiyet yansıması ya da bazı ortak dini ideolojilere ve ritüellerin gerçekleştirildiği ortak bir üretime³⁷ atıfta bulunması mümkündür. Ancak Fikirtepe Kültürü'nün yayılım gösterdiği geniş bir bölge üzerinde herhangi bir genişletilmiş bağlantı ve direk ilişki ağının olduğuna dair henüz elimiz de net bir kanıt yoktur.

Temel tasarım hareketlerinden biri olan ve üretilen işlevsel zanaat veya sanatın da ilk adımı niteliğini taşıyan çizgi, önemli bir görselleştirme ve sembolleştirme aracıdır. Çizgilerin birbiri ardı sıra, yan-yana, alt-alta ve üst-üste gelmesi sonucu ve soyutlama yeteneği sayesinde oluşturulmak istenen motif soyut ya da somut olarak dokusal bir özellik kazanır. Birbiriyle bağlantılı ve belirli bir motif anlamını ifade eden *strüktür*, birbirleriyle bağlantılı, benzer çizgilerin tekrarlanmasıyla oluşmaktadır. Oluşturulan çizgilerin ölçü özelliği, yön özelliği, yer özelliği gibi fiziksel bazı özellikleri vardır. Bunlar arasında; genişlik, darlık, uzunluk, kısalık; düz çizgi, dalgalı çizgi, kesik-kırık çizgi veya yatay, dikey, oval çizgiler sıralanabilir. Çizgilerin fiziki özellikleri yapan kişinin/ustanın karakter özelliğini de yansıtabilmektedir³⁸. Örneğin; katı malzemede kırık çizgi kararsızlığı ifade eder; açılı ve birbirini kesen çizgiler çatışma-şiddet duygusunu ifade eder, yükselen çizgiler devamlılık veya kudreti yansıtır, Yuvarlak çizgiler esneklik, çoğalma ve genişliği ifade eder; merkezi ortada daha düzenli ve standart özelliklerdeki çizgiler ve alanlar ise beraberlik, denge, uygunluk ve simetriyi ifade eder; bir noktadan dağılan düz çizgiler umut etmeyi ve yükselmeyi ifade eder³⁹. Bu ve buna benzer birçok karakter analizi yapılabilmektedir. Fikirtepe bezeme çeşitliliğinde tüm bu çizgi özellikleri farklı varyasyonlarıyla görülebilmektedir. Özellikle Bahçelievler yerleşmesinde bulunan üçgenler, kafesler ve dama tahtası motiflerinde çok fazla kullanılan açılı ve birbirini kesen çizgiler bir yandan tekstil ürünlerinin sembolik yansıması olduğu kadar çizgilerin karakter analizi bağlamında çatışma duygusunun da sembolik yansıması olabilir. Zikzak ve merdiven

³⁶ Wengro 1998, 786.

³⁷ Frangipane 2007, 168.

³⁸ Bigalı 1976, 216.

³⁹ Özkartal 2009, 62.

motiflerinde görülen kesik ve kırık çizgiler kararsızlığı ifade ettiği kadar ölümsüzlük istemini de sembolik olarak ifade ediyor olabilir. Bu motiflerin bir diğer sembolik anlamı ise “V (vulva)” şekline benzerliğinden dolayı kadın cinsellik organını yansıttığı da ileri sürülmektedir⁴⁰. Dolayısıyla toplumsal cinsiyet ve roller bağlamında doğurganlığı ve bereketi de yansıtıyor olabilir. Bahçelievler bezemelerinde içi boş yuvarlak motif, güneş motifi dışında çok fazla kullanılmamıştır. Sembolik ve şekilsel açıdan güneşe benzeyen bu motif çizgi karakteri açısından bir noktadan dağılan çizgi özelliğinde de olması nedeniyle toplumsal veya bireysel umut etmeyi yansıttığı ileri sürülebilir.

Sonuç

Yaklaşık olarak MÖ 7000’lerde çanak çömleğin kullanıldığını bildiğimiz ve bu yönüyle Batı Anadolu’nun en eski çanak çömleğini barındıran Bahçelievler yerleşmesinde, söz konusu az sayıdaki ilk çanak çömlek bazı gelişkin özellikler göstermesine rağmen hiçbir bezeme içermez. MÖ 6600-6500 arasına tarihlenen yerleşmenin 6. tabakasında ise çanak çömlek üzerinde bezeme başlamış ve sonrasında giderek yoğunlaşmıştır. Hem Bahçelievler’in erken tarihleri hem de bezeme çeşitliliğinin standart Fikirtepe yerleşmelerinden de fazla olduğu düşünüldüğünde, böylesine bir durum, Fikirtepe Kültürü’nün ya da Fikirtepe çanak çömlek özelliklerinin başlangıcı ve gelişimi ile ilgili Bahçelievler yerleşmesini bölgede anahtar bir yerleşme konumuna getirmektedir.

Fikirtepe Kültürü özellikleri sunan birçok yerleşme içerisinde belli dönem aralıklarında kazıma-çizi bezemenin farklı alanlarda birbirine çok benzer niteliklere sahip olduğu konveksiyonel olarak kabul edilen bir durumdur. Bununla birlikte uygulama, teknik ve motif stilleri açısından birçok farklılık da görülmektedir. Bahçelievler yerleşmesi bezeme çeşitliliğinin ya da anlayışının nasıl ortaya çıktığı diğer birçok Fikirtepe Yerleşmesi için geçerli olduğu üzere büyük bir soru işaretidir. Bu gelişim veya bezeme anlayışının ortaya çıkmasını tetikleyen olgunun yayılım-göç yoluyla bir kültür-moda aktarımı mı? Yoksa yerel dinamiklerle ortaya çıkmış bir toplumsal beğeni mi? olduğu bir tartışma alanıdır. Bahçelievler özelinde bu konu değerlendirilecek olursa; gerek düzensiz ve karmaşık çizgi özellikleri, gerekse motif çeşitliliği ile uygulandığı kap formları açısından Kuzey Marmara’daki Fikirtepe, Pendik yerleşmeleriyle daha çok benzerdir ama daha erken tarihlidir. Bununla birlikte hem çanak çömlek genel özellikleri hem de bezeme çeşitlemesi açısından Barcın Höyük’le benzer noktalarının olması da iki yerleşmenin birbirine çok yakın mesafede olduğu göz önüne alınacak olursa; bu durum

---

⁴⁰ Gibbs 2013, 74.

oldukça olağan bir etkileşimdir. Bununla birlikte Bahçelievler yerleşmesine uzakta olmayan Aktopraklık bezemeleriyle daha az benzer özelliklere sahip olduğunun da altını çizmekte yarar görüyoruz.

Bahçelievler çanak çömleği üzerinde gerçekleştirilmekte olan çeşitli analizler tamamlanıp sonuçları değerlendirildiğinde söz konusu çanak çömleğin çok daha tanımlanabilir olacağına hiç şüphe yoktur.

KAYNAKÇA

Bigalı 1976

Bigalı, Ş. (1976). Resim Sanatı. İstanbul: Yaylacık Matbaası.

Bittel 1960

Bittel, K. (1960). "Fikirtepe Kazısı", TTK V. Kongre Raporu, TTK Yayınları, IX. Seri, No. 5, 29-36.

Bondar 2015

Bondár, M. (2015). The Late Copper Age Cemetery at Pilismarót-Basaharc - István Torma's Excavations (1967, 1969–1972). Budapest: Hungarian Academy of Sciences Institute of Archaeology Research Centre for the Humanities.

Çevik vd. 2020

Çevik, Ö., Vuruşkan, O., & Sivil, C. (2020). Ulucak Höyük (6850-5460). İzmir Araştırmaları Dergisi, 12, 11-40.

Çilingiroğlu 2017

Çilingiroğlu, Ç. (2017). The Aegean Before and After 7000 BC: Defining Patterning and Variability. Neo-Lithics, 16, 32-41.

Derin, 2020

Derin, Z. (2020). İzmir-Yeşilova Höyüğü. İzmir Araştırmaları Dergisi, 12, 1-10.

Efe 1995

Efe, T. (1995). "İç Batı Anadolu'da İki Neolitik Yerleşme: Fındık Kayabaşı ve Akmakça", H. Erkanal, et al. (Eds.), İ. Metin Akyurt-Bahattin Devam Anı Kitabı, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 105-114.

Efe vd. 2015

Efe, T., Türkteki, M., Sarı, D., & Fidan, E. (2015). "Bilecik İli 2013 Yılı Yüzey Araştırması", 32. Araştırma Sonuçları Toplantısı Cilt: 1, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 495-504.

Erdoğu 2017

Erdoğu, B. (2017). A Preliminary Report on the Earliest Neolithic Levels at Uğurlu on the Island of Gökçeada. Anatolica, XLIII, 71-82.

Erdoğu ve Çevik 2020

Erdoğu, B., & Çevik, Ö. (2020). Kıyı Batı Anadolu Kronolojisi ve Terminolojisinin Yeniden Değerlendirilmesi. Arkeoloji Dergisi, 25, 45-66.

Fidan 2020

Fidan, E. (2020). Fikirtepe Kültürü ve Öncesi: Bilecik Bahçelievler Kurtarma Kazısı'nın İlk Sonuçları. Arkeoloji ve Sanat Dergisi, 163, 29-38.

Fidan vd. 2022

Fidan, E., Sarıaltun, S., Doğan, T., Seçer-Fidan, S., & İlkem, E. (2022). Radiocarbon dating evidence and cultural sequencing in chronology of Neolithic

Settlement at Bilecik-Bahçelievler from Northwest Anatolia. *Mediterranean Archaeology and Archaeometry*, 22(3), 133-148.

Frangipane 2007

Frangipane, M. (2007). Different Types of Egalitarian Societies and the Development of Inequality in Early Mesopotamia. *World Archaeology*, 39(2), 151-176.

Gerritsen vd. 2013

Gerritsen, F., Özbal, R., & Thissen, L. C. (2013). The Earliest Neolithic Levels at Barcın Höyük, Northwestern Turkey. *Anatolica*, XXXIX, 53-92.

Gerritsen ve Özbal 2019

Gerritsen, F., & Özbal, R. (2019). Barcın Höyük, a seventh millennium settlement in the Eastern Marmara region of Turkey. *Documenta Praehistorica*, 46, 58-67.

Gibbs 2013

Gibbs, K. (2013). Late Neolithic Pottery and Ambiguous Symbols in the Southern Levant. *Paléorient*, 39(2), 69-84.

Guilbeau 2019

Guilbeau, D., Kayacan, N., Altınbilek-Algöl, Ç., Erdoğan, B., & Çevik, Ö. (2019). A comparative study of the Initial Neolithic chipped-stone assemblages of Ulucak and Uğurlu. *Anatolian Studies*, 69, 1-20.

Harmanakaya 1983

Harmanakaya, S. (1983). “Pendik Kazısı 1981”, IV. Kazı Sonuçları Toplantısı Cilt: 1, Ankara: Hacettepe Sosyal ve İdari Bilimler Döner Sermaye İşletmesi, 25-30.

Horejs vd. 2015

Horejs, B., Milić, B., Ostmann, F., Thanheiser, U., Weninger, B., & Galik, A. (2015). The Aegean in the Early 7th Millennium BC: Maritime Networks and Colonization. *Journal of World Prehistory*, 28, 289–330.

Horejs 2016

Horejs, B. (2016). “Aspects of Connectivity on the Centre of the Anatolian Aegean Coast in the 7th Millennium BC”, B. Molloy (Ed.), *Of Odysseys and Oddities: Scales and Modes of Interaction between Prehistoric Aegean Societies and their Neighbours*, Oxford, 143-167.

Karul 2007

Karul, N. (2007). “Aktopraklık: Kuzeybatı Anadolu’da Gelişkin Bir Köy”, M. Özdoğan & N. Başgelen (Eds.), *Anadolu’da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa’ya Yayılımı. Türkiye’de Neolitik Dönem: Yeni Kazılar, Yeni Bulgular*, İstanbul, 387-392.

Karul 2009

Karul, N. (2009). Kuzeybatı Anadolu’da Anahatlarıyla Neolitik-Kalkolitik Dönemler. *Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Haberler*, 28, 1-6.

Karul ve Bertram 2005

Karul, N., & Bertram, K. (2005). "From Anatolia to Europe: The Ceramic Sequence of Hoca Çeşme in Turkish Thrace", C. Lichter (Ed.), How Did Farming Reach Europe? Anatolian-European Relations from the Second Half of the 7th Through the First Half of the 6th Millennium Cal. BYZAS 2, İstanbul, 117-129.

Karul ve Avcı 2011

Karul, N., & Avcı, M. (2011). Neolithic Communities in the Eastern Marmara Region: Aktopraklık C. Anatolica, XXXVII, 1-15.

Özdoğan 1979

Özdoğan, M. (1979). Fikirtepe. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, Prehistorya Bölümü, İstanbul.

Özdoğan ve Koyunlu 1986

Özdoğan, M., & Koyunlu, A. (1986). Yarımburgaz Mağarası, 1986 yılı çalışmalarının ilk sonuçları ve bazı gözlemler. Arkeoloji ve Sanat Dergisi, 32/33, 4-17.

Özdoğan 1997

Özdoğan, M. (1997). The Beginning of Neolithic Economies in Southeastern Europe: An Anatolian Perspective. Journal of European Archaeology, 5(2), 1-33.

Özdoğan 2007

Özdoğan, M. (2007). "Marmara Bölgesi Neolitik Çağ Kültürleri", M. Özdoğan & N. Başgelen (Eds.), Anadolu'da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa'ya Yayılımı. Türkiye'de Neolitik Dönem: Yeni Kazılar, Yeni Bulgular, İstanbul, 401-426.

Özdoğan 2013

Özdoğan, M. (2013). "Neolithic Sites in the Marmara Region: Fikirtepe, Pendik, Yarımburgaz, Toptepe, Hoca Çeşme, and Aşağı Pınar", M. Özdoğan, N. Başgelen, & P. Kuniholm (Eds.), The Neolithic in Turkey, İstanbul, 167-269.

Özdoğan 2019

Özdoğan, M. (2019). "Yeniden Gelveri", P. Çaylı, I. Demirtaş, & B. Eser (Eds.), Arkeolojiyle Geçen Yarım Asır – Sevil Gülçür Armağanı, İstanbul, 447-467.

Özdoğan 2023

Özdoğan, M. (2023). Fikirtepe: 1952-54 Excavations at the Neolithic Site of Fikirtepe in Istanbul. Archäologie in Eurasien; 42, Studien im Thrakien-Marmara-Raum; 4, Bonn: Rudolf Habelt Verlag.

Özkartal 2009

Özkartal, M. (2009). Resim Sanatında Çizgi ve Çizgi Ritmi Üzerine. Sanat ve Tasarım Dergisi, 4, 55-72.

Roodenberg vd. 2003

Roodenberg, J., As, A., Jacobs, L., & Wijnen, M. H. (2003). Early Settlement in the Plain of Yenişehir (NW Anatolia). The Basal Occupation Layers at Menteşe. *Anatolica*, XXIX, 17-60.

Seeher 1987

Seeher, J. (1987). Demircihöyük. Die Ergebnisse der Ausgrabungen 1975-78, Mainz: Verlag Philipp von Zabern.

Schwarzberg 2009

Schwarzberg, H. (2009). Neolithic 'Cult Tables' From Barcın Höyük. *Anatolica*, 35, 167-177.

Steadman 1995

Steadman, S. R. (1995). Prehistoric Interregional Interaction in Anatolia and the Balkans: An Overview. *Bulletin of the American Schools of Oriental Research*, 299/300, 13-32.

Wengrow 1998

Wengrow, D. (1998). The changing face of clay': continuity and change in the transition from village to urban life in the Near East. *Antiquity*, 72, 783-795.

Yakar 2005

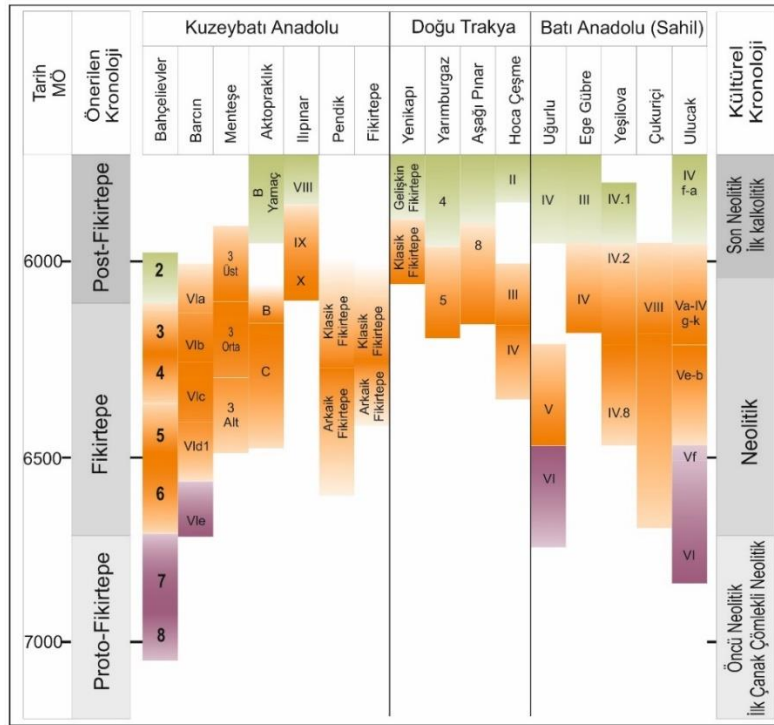
Yakar, J. (2005). Did Anatolia contribute to the Neolithization of Southeast Europe? *Colloquium Anatolicum IV*, 17-41.

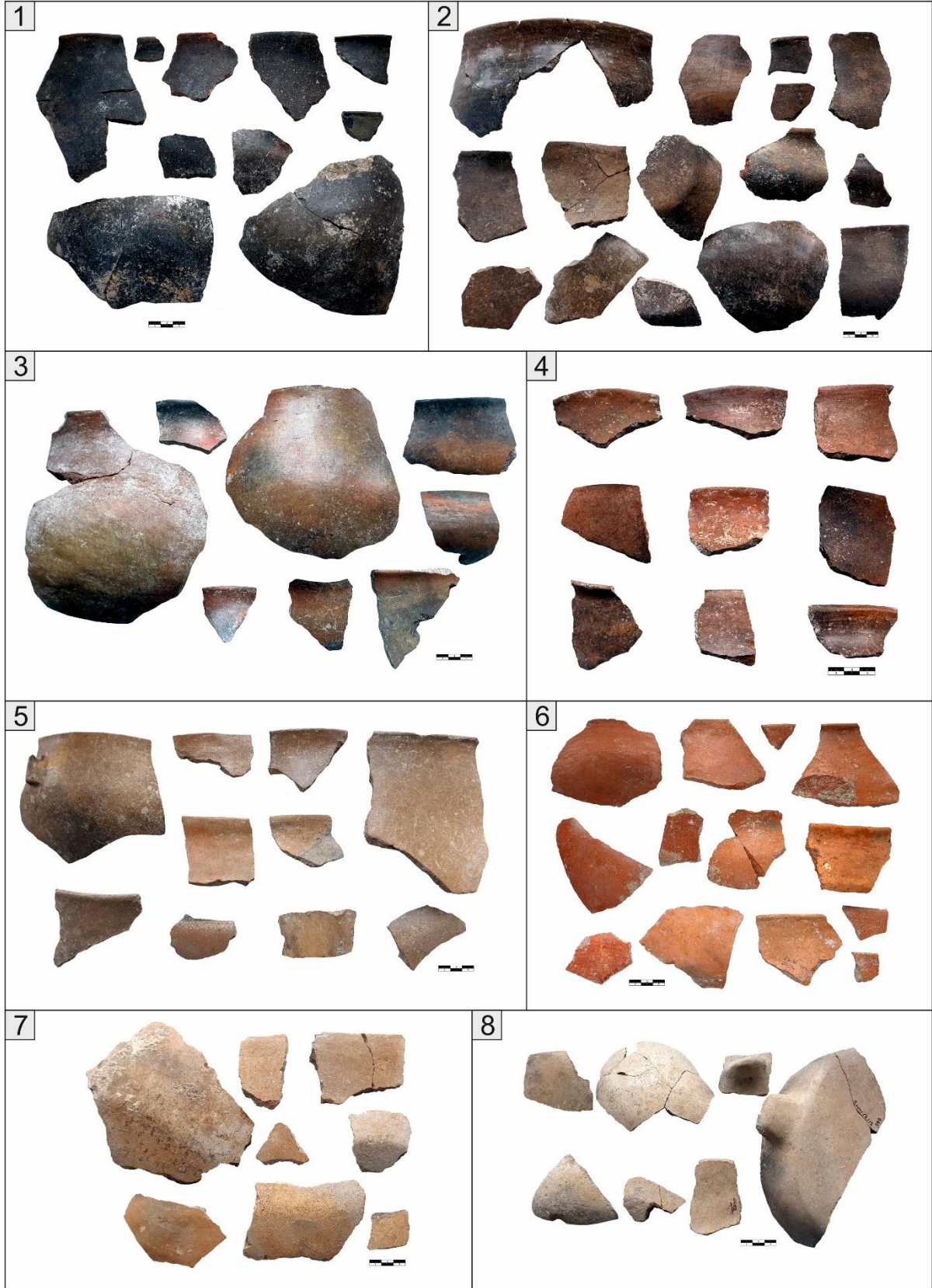
FİGÜRLER

Fig. 1: Kuzeybatı Anadolu'daki seçilmiş yerleşim yerleri ve Bahçelievler yerleşmesinin konumunu gösteren çalışma alanı haritası (Yerleşim Yerleri 1: Yarımburgaz, 2: Yenikapı, 3: Fikirtepe, 4: Pendik, 5: Ilıpınar, 6: Menteşe, 7: Barcın, 8: Bahçelievler, 9: Demircihüyük, 10: Aktopraklık, 11: Uğurlu, 12: Ulucak, 13: Çukruçi, 14: Girmeler; Şehirler a: İstanbul, b: Çanakkale, c: Bursa, d: Eskişehir, e: Ankara, f: İzmir, g: Muğla).

Fig. 2: Batı Anadolu ve Doğu Trakya bölgesi Neolitik Dönem kronolojisi (Gerritsen & Özbal, 2019 63 Şekil.3 ve Özdoğan, 2015:49 şekil 6, Fidan vd. 2022 şekil 3 ve Derin, 2020:2 yararlanılmış ve düzenlenmiştir)

Fig. 3: Bahçelievler yerleşmesi mal grupları (1: Koyu Yüzlü Siyah Mallar, 2: Koyu Yüzlü Kahverengi Mallar, 3: Koyu Yüzlü Alacalı Mallar, 4: Kızılkahverengi Mallar, 5: Kahverengi Mallar, 6: Kırmızı Mallar, 7: Devetüyü Mallar, 8: Krem Rengi Mallar)

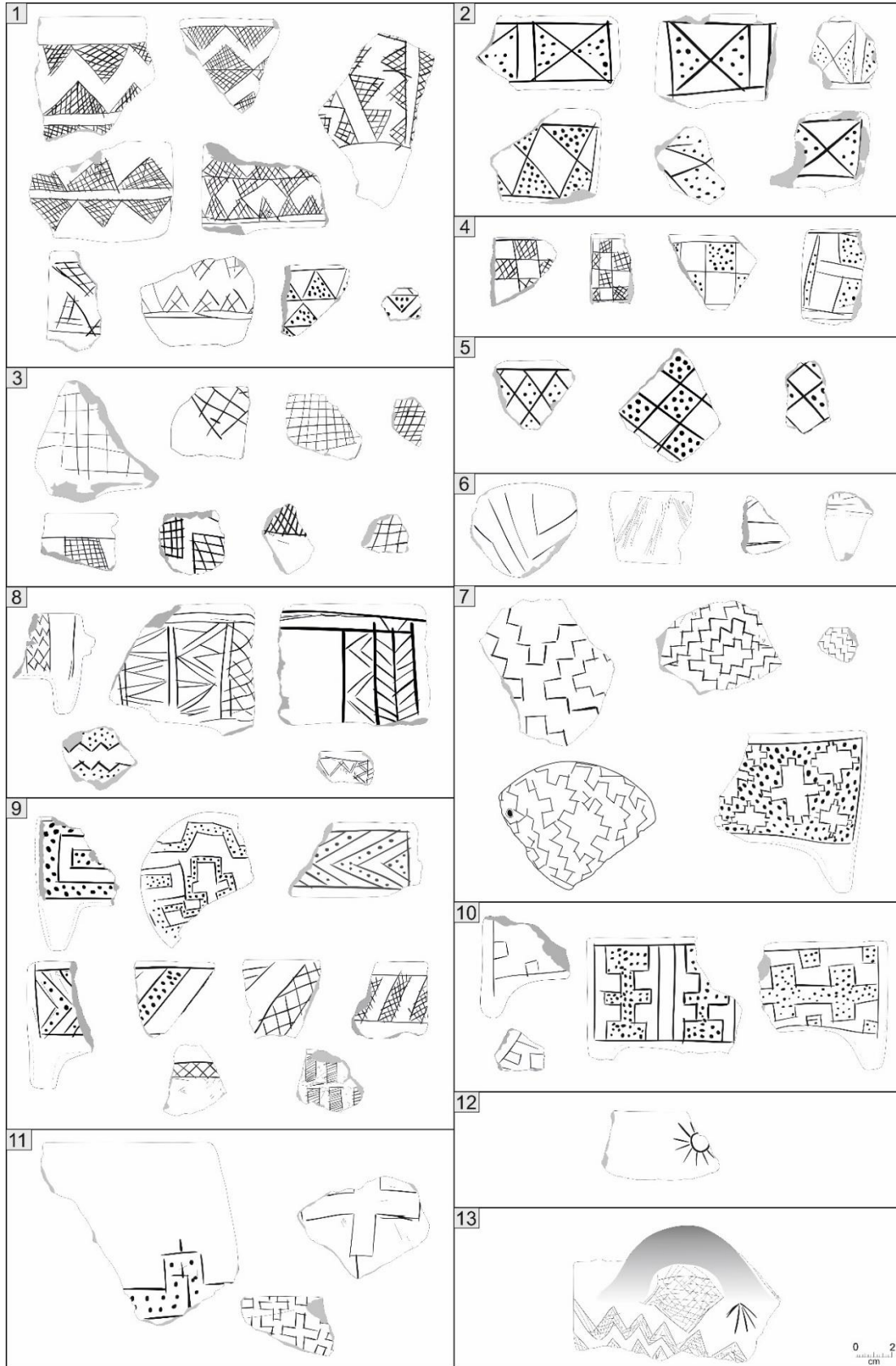

Fig. 4: Bahçelievler yerleşmesi kazıma-çizi bezemeli çanak çömler

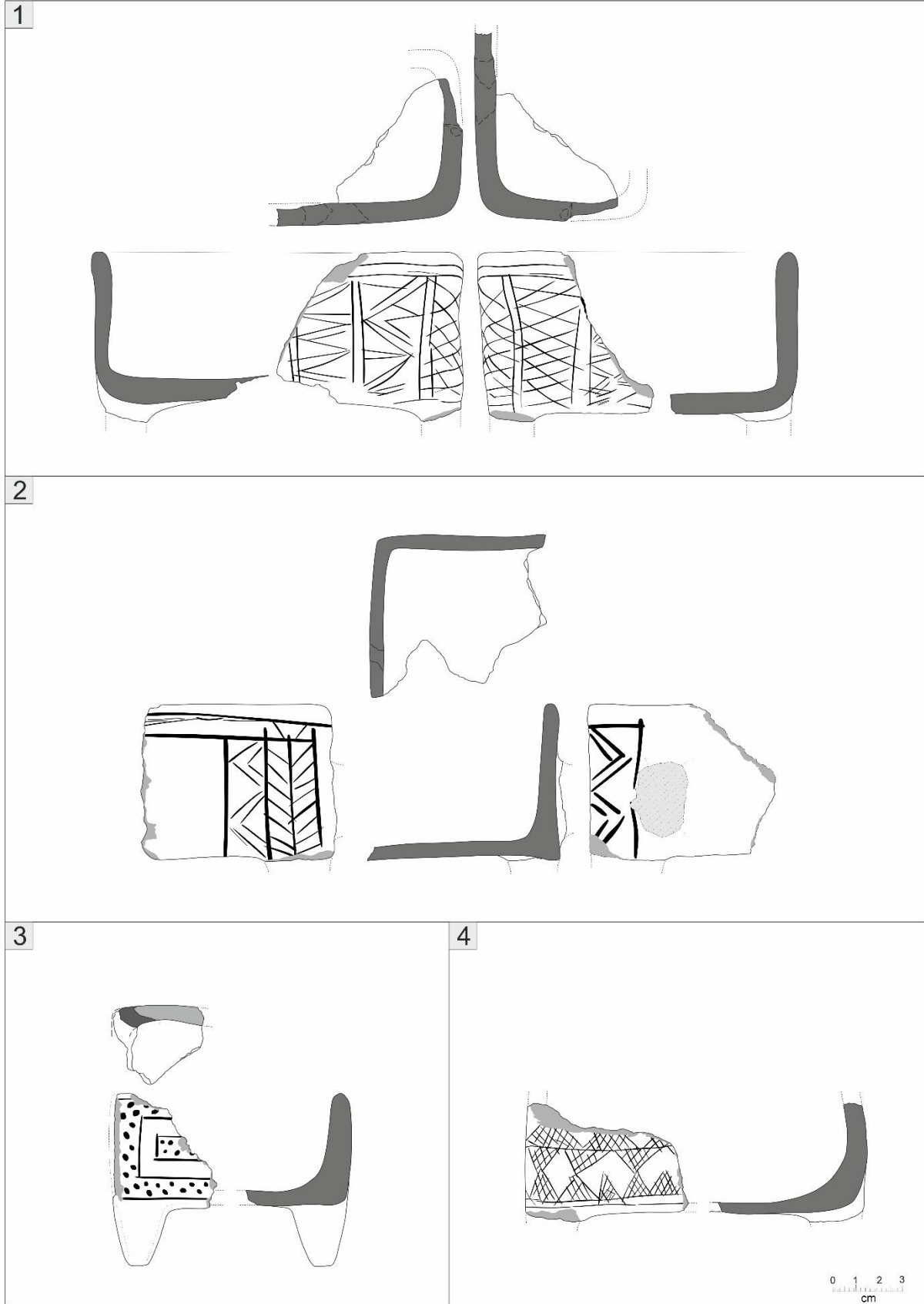

Fig. 5: Bahçelievler yerleşmesi kazıma-çizi bezemeli çanak çömler

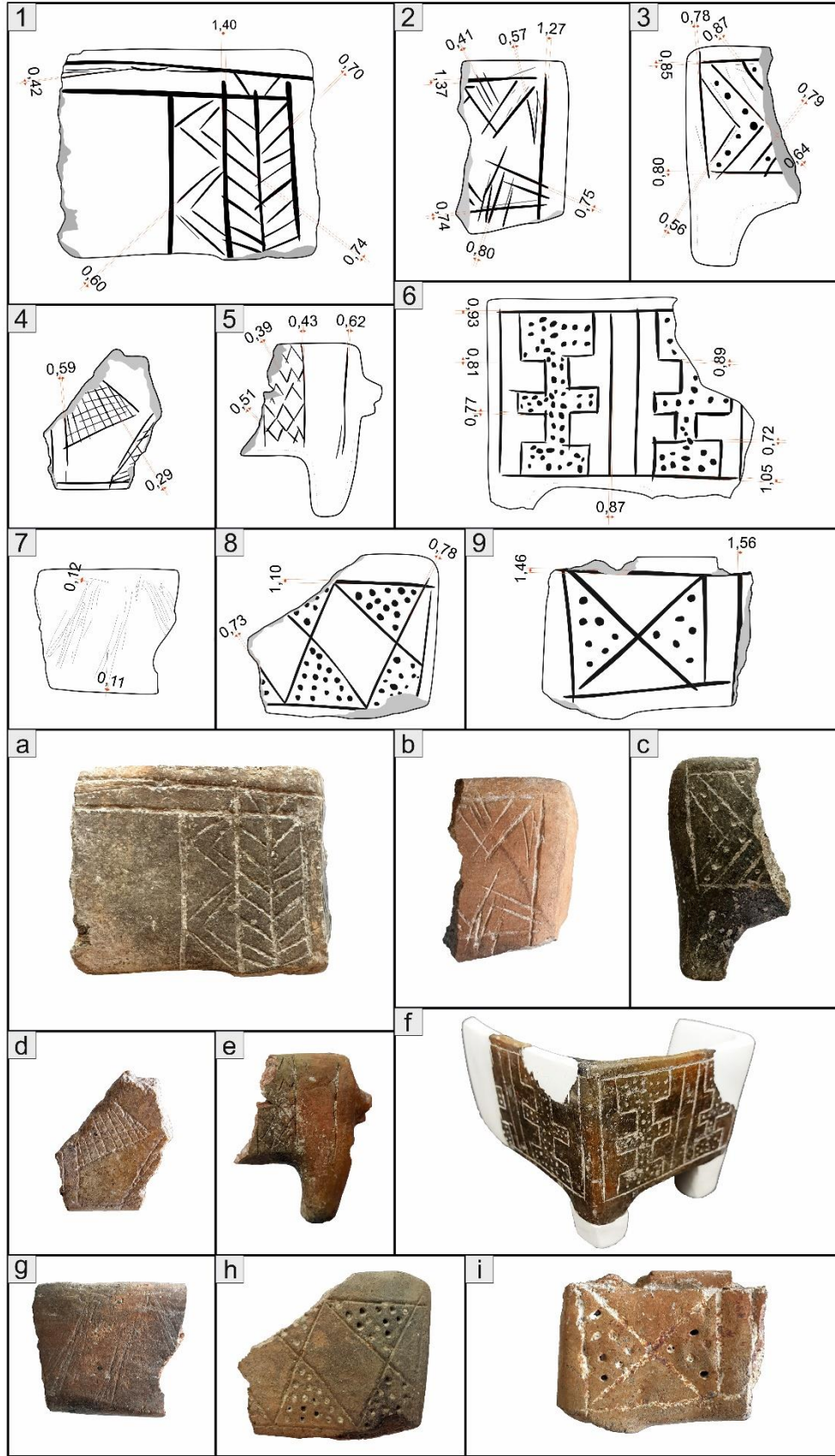
Fig. 6: Bahçelievler yerleşmesi kazıma-çizi bezeme grupları (1: Üçgenler, 2: Kelebek motifi, 3: Kafesler, 4: Dama tahtası motifi, 5: Baklava motifi, 6: Basit Çizgiler, 7: Merdiven Motifi, 8: Zikzaklar, 9 Bantlar, 10: Payandalar, 11: Artı motifi, 12: Güneş motifi, 13: Kompozit motif)

Fig. 7: Bahçelievler yerleşmesinde bulunan bezemeli kutu biçimli-köşeli kaplardan bazıları.

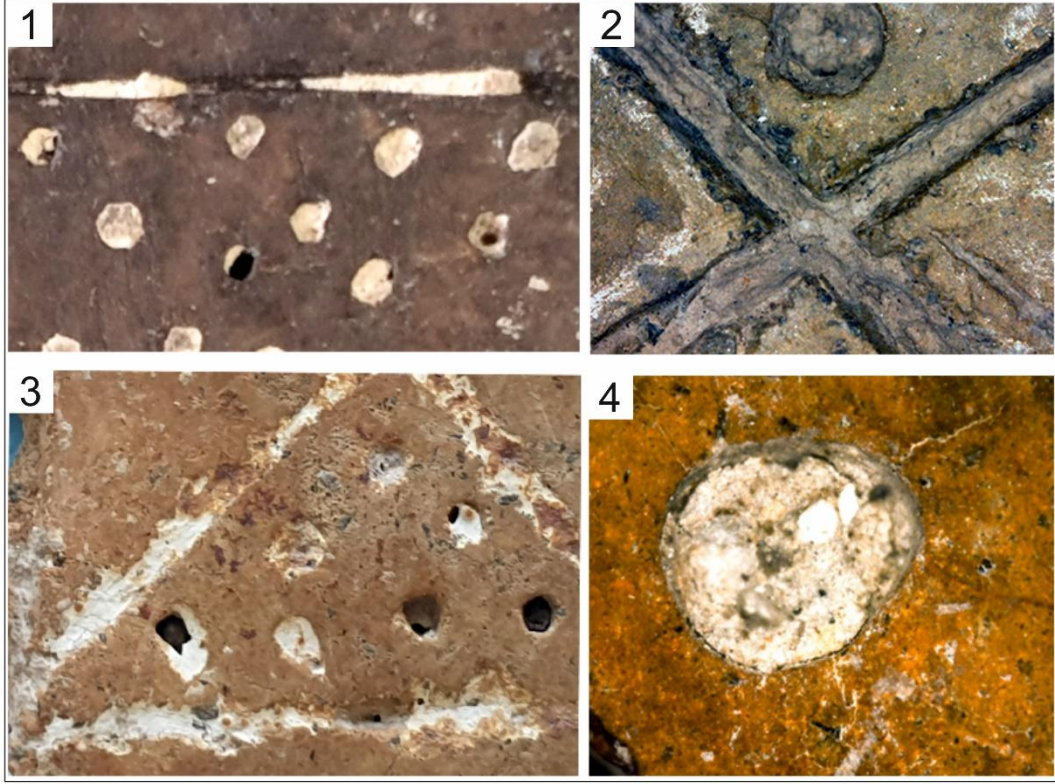
		BEZEMELER														
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13		
6063 - 5971	2															7111± 32
6100 - 5996																7216± 35
6103 - 6014	3														7225± 31	
6276 - 6076															7357± 59	
6392 - 6233	4														7433± 33	
6399 - 6236															7448± 34	
6420 - 6243	5														7473± 34	
6590 - 6445															7660 ±37	
6681 - 6496	6													7772 ± 43		
6779 - 6592															7840 ± 34	
6846 - 6648	7													7904 ± 37		
7032 - 6694															7944 ± 38	
7192 - 7052	8													8147 ± 35		

Fig. 8: Bahçelievler yerleşmesinde bulunan bezemelerin tabakalarındaki dağılımı (Nicelik verileri nötr tutularak oluşturulmuştur)

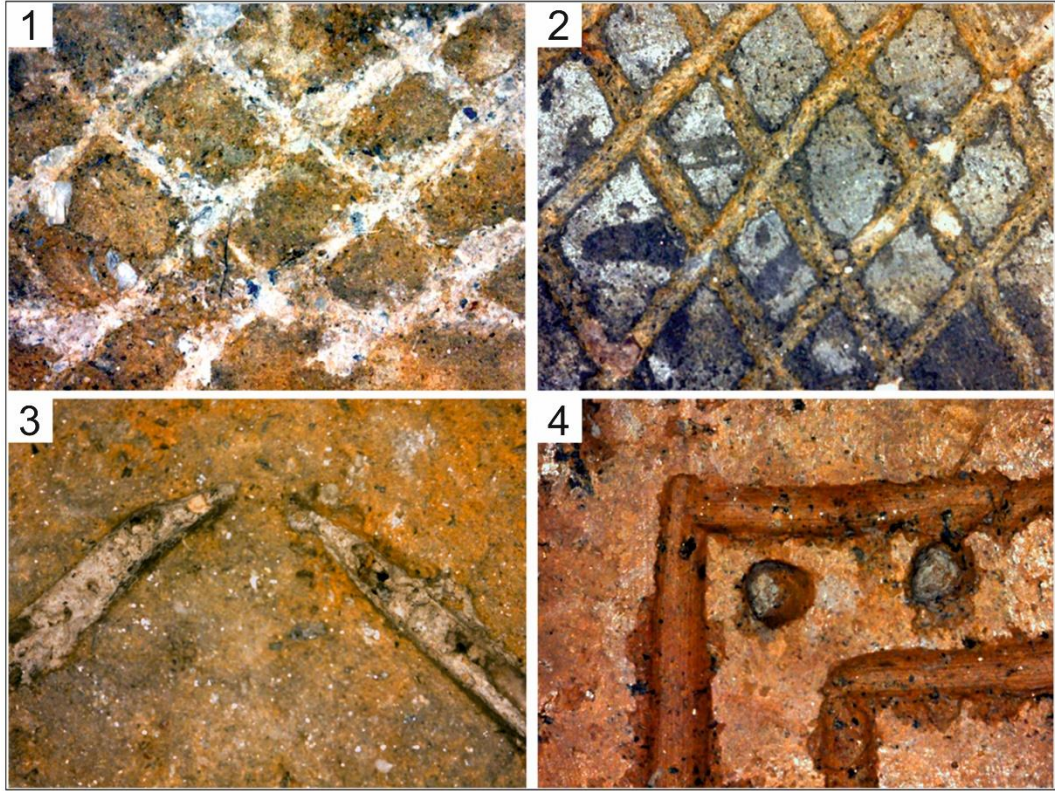

Fig. 9: Bahçelievler yerleşmesinde bulunan bezemelerin çizgi kalınlıkları ve tekniklerini gösteren örnekler

Fig. 10: Bahçelievler yerleşmesinde bulunan kazıma ve nokta bezemelerin için beyaz bir malzemeyle doldurulduğunu gösteren örneklerden bazıları

Fig. 11: Bahçelievler yerleşmesinde bulunan kazıma-çizi bezemelerin teknik, tasarım ve yapısal özellikleri gösteren bazı çanak çömlek örnekleri